

Landskapspejare

Landskapspejare

FATABUREN 2011

Landskapsspejare

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2011

Red. Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har i dag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2011
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Bildredaktör Marie Tornehave

Medredaktör Dan Waldetoft

Omslag och grafisk form Lena Eklund, Kolofon

Omslagsfoto Gunnar Lundh, Nordiska museet. Sudersand, Fårö, Gotland 1938

För- och eftersättsblad »CHARTA öfwer TÖRESÖ SÄTERIE ... Författad Åren 1796, 97, 98, 99 & 1801, af Per Lifman junior.« Detaljer, foto Mats Landin, Nordiska museet

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2011

ISSN 0348 97 1 x

ISBN 978 91 7 108 546 7

Foto STF:s arkiv, Nordiska museet.

Skånska sommarlandskap

Det skånska sommarlandskapet var tidigt ett slags hälsans landskap som så småningom utvecklades till att omfatta en bredare allmänhet. På 1700-talet hade aristokratin druckit brunn på kurorter som Ramlösa och under 1800-talet påbörjas ett begynnande badortsliv bland högborgerligheten, förknippat med orter som Båstad och Torekov. Sundhetsivern förstärktes i det begynnande 1900-talssamhället där införandet av strandbad och gemensamhetsbad istället för badhus diskuterades på platser som Ystad, Ängelholm och Falsterbo. I den nystartade *Bad- och turisttidningen* skrevs 1902 att »badet utöfvar ett långt hälsosammare inflytande på människokroppen, då det tages i öppna sjön med dess friska luft och rörliga vattnen ...». På Kullahalvön samsades badande sommargäster och målade konstnärer med kvarvarande fiskare och sjöfarare, alpinister, grottforskare, botanister och fågelskådare. Nu började också borgerligheten att flytta från staden på sommaren. I Falsterbo hade antalet sommargästande familjer ökat från två stycken i början av 1890-talet till nittioen år 1906.

I *Svensk turisttidning* beskrivs 1923 öppnandet av en ny så kallad

BIRGITTA SVENSSON

är professor i etnologi vid Nordiska museet och Stockholms universitet. Flera av hennes forskningsprojekt har varit inriktade på landskaps- och kulturmiljöfrågor.

modern sol- och badanstalt vid Kivik. Det är en gymnastikdirektör, som efter inspiration från bland annat Schweiz, funnit att havsstranden och hedmarken utgör ett utmärkt underlag för gästerna. Här erbjuds sol, bad och promenader. Tidningen konstaterar att »sol- och luftbaden tagas av män och kvinnor, dels gemensamt, då soldräkt användes, dels utan soldräkt för kvinnor, om så önskas, å för dem reserverad, kringstängd solgård». Anstaltens soldräkt är för kvinnor en vid kort kolt i grekiskt snitt av något mjukt, tunt men icke genomskinligt tyg. Efter schweizisk förebild kunde man nu också företa strapatsrika fotvandringar och bestiga berg som Ifvö klack. Regelrätta vandringsleder lades dock ut först 1933; på Romeleåsen, i samband med att Romelestugan, Svenska Turistföreningens första vandrarhus i Skåne, öppnades. Då organiserades också turer med färdledare.

Ystads Saltsjöbad.
Foto 1899, STF:s arkiv,
Nordiska museet.

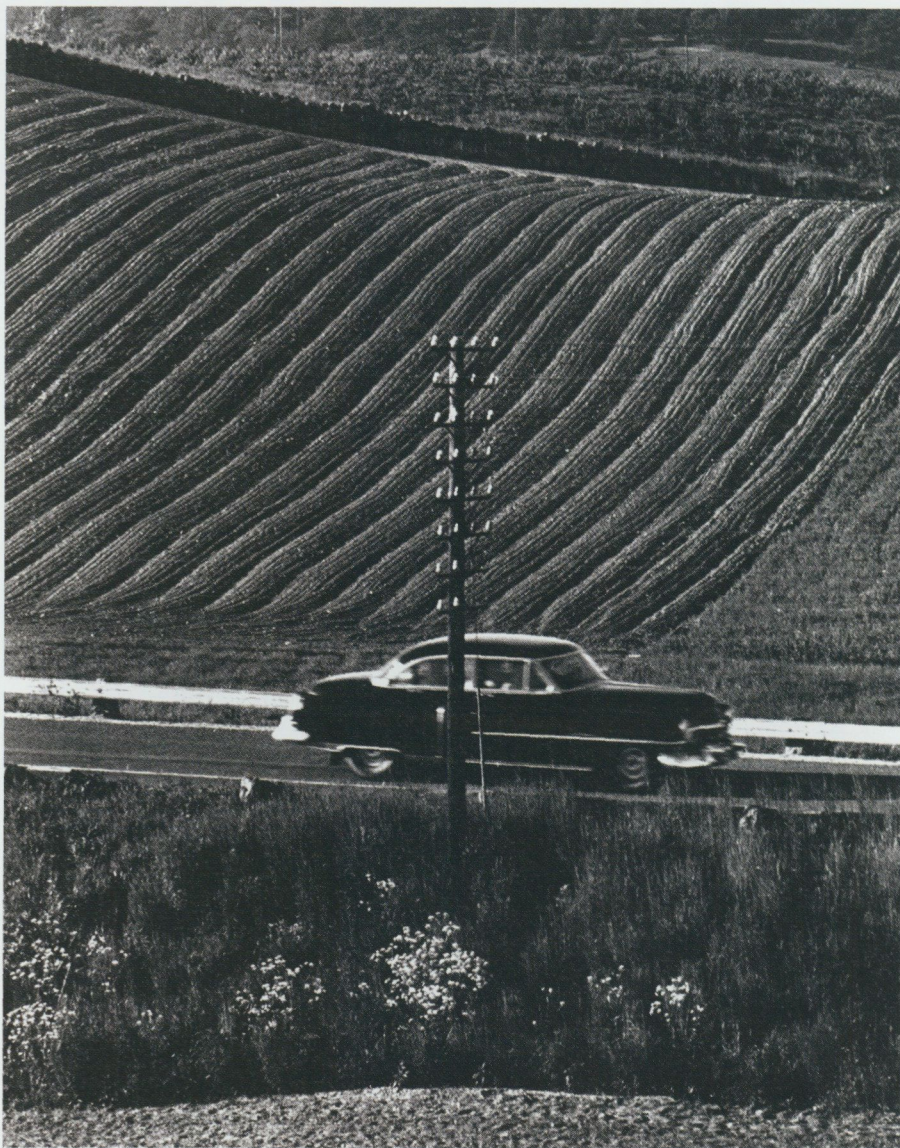

Försommar

I det slättlandskap mellan Malmö och Trelleborg som Linné beskrev som »ett Kaanans land, betäckt med de härligaste åkrar och den skönaste säd, så långt ögat kunde se«, har åkrarna numera fått konkurrens av förorter och vägsystem, köpcentra och industrianläggningar. Men gödselstanken blandad med tofsvipornas jakt på de nyväckta maskarna i jorden är fortfarande, liksom vitsippsmattan under bokarna i Vallåkradalen, säkra tecken på att sommaren är i annalkande. Tranorna trumpetar sina urtidsljud och göken hörs gala i öster och väster. Och som

Sommargäster utanför
ett av Skånes pensionat.
Foto STF:s arkiv,
Nordiska museet.

Landsvägen vid Brösarp. Foto Pål-Nils Nilsson 1960, STF:s arkiv, Nordiska museet.

Gabriel Jönsson en gång påpekat ligger det mycken längtan förborgad i det faktum att folkliga drycker i Skåne fått namn som »göken« efter den fågel som ropar in sommaren.

Lantlivssommar

Slättlandskapet är inte bara till för att den skånska sommarresenären ska få perspektiv på de många kyrkorna och slotten, ättehögarna och möllorna. Gånggrifter och dösar vittnar också om hur människor i tiotusen år brukat jorden här om sommaren. Men den skånska sommarens jordbrukslandskap är ingen småskalig lantlig idyll likt den småländska. Här är det storskalighet och produktion som dominerar. Ännu vid förra seklets mitt tillbringade stadsbarn sina somrar hos de släktingar som fortfarande bodde kvar i gårdarna på landet. På så sätt bibehöll många kunskapen om lantbrukets arbete långt efter att de själva blivit stadsbor. I dag kan man istället gå kurser i slåtter och liehantering i Turistföreningens regi. Många har också omvandlat jordbrukets arbetslandskap till ett rekreationslandskap där de ägnar fritiden åt sådant som var arbete i det gamla bondesamhället: vedhuggning, odling och hästskötsel. Inte minst det växande trädgårdsintresset har på så sätt kommit att prägla det skånska sommarlandskapet. Och den vita kalken, korsvirket och stallfönstren har i dag blivit högsta mode bland stockholmarna, det begrepp som får omfatta alla dem som övertagit gårdarna som sina sommarvisten. Mer långväga sommarfolk från Danmark och Tyskland tycks föredra de rödfärgade trähusen i skogstrakterna och drar sig gärna till Östra Göinge och Örkellunga.

Folkhemssommar

Även i det svenska folkhemmet betonades hur friluftsliv var en god och sund aktivitet som medborgarna borde ägna sig åt. På 1930-talet skickades barn ända från Dalarna på sommarkoloni vid de skånska stränderna, t.ex. i Vejbystrand, för att andas frisk havs- eller lantluft, och för folkrörelserna var söndagsutflykten och sammankomsten i det gröna eller matchen på fotbollsplanen ett måste. Malmöbarnen skickades till sommarlovskolonier i skogstrakter som Hästveda. Då anlade också företag och kommuner semesterhem för sina anställda. Ett exempel på detta är semesterbyn Ormanäs i skogen vid Ringsjön för Malmö spårvägars personal. Sommaroasen nåddes före bilismens tid med tåg.

Vägen och träden
delar åkerlandskapet.
Foto Pål-Nils Nilsson
1959, STF:s arkiv,
Nordiska museet.

En period i utvecklingen av det skånska sommarlandskapet skulle kunna kallas för folkhemssommar och inleddes med de ökade möjligheterna till rörlighet och frihet som bilen kom att innebära. Nu kunde man göra längre resor från hemmet och motellanläggningar, campingplatser och semesterbyar växte fram utmed sjöstränder och havskuster.

Nya möjligheter innebar också en avsevärd ommöblering av sommarlandskapet. För sommarbadet var inte längre hav och sjö självklara utgångspunkter. Nu anlades friluftsbad i bassäng oberoende av var det naturliga vattendraget fanns. I Spjutstorp öppnades 1938 landsbygdens första utomhusbad. Då etablerade sig också Spjutstorps badorkester som fortfarande underhåller sommarskåningarna. Efter införandet av de lagstadgade två semesterveckorna samma år utvecklades också flera alternativa sommarboenden till dem som inte hade råd med sommarhus, hotell och pensionat. Vandrarhem inrättades med början på 1930-talet på platser vid Sveriges södra kust, främst för att tillgodose den

Turister i trädgården vid Torups slott. Foto Harry Bogren 1943, STF:s arkiv, Nordiska museet.

Fotografering vid Trolle Ljungby slott. Foto Pål-Nils Nilsson 1960, STF:s arkiv, Nordiska museet.

växande cykelturismen. Örenäs slott mellan Landskrona och Helsingborg blev en av RESO:s tidigaste anläggningar, för att på kooperativ grund försöka ordna billigare semester för »vanligt folk». Särskilda fackföreningsägda semesteranläggningar växte också fram vid 1900-talets mitt. En del av dem används fortfarande, t.ex. Norrebro på Ven.

Folkhemmets sommarupplevelser expanderar kraftigt under 1950- och 1960-talen då många nya former av rekreations- och nöjesanläggningar anläggs. Tidigare hade folkparker, skyttepaviljonger, dansbanor och sommarrestauranger liksom marknadslivet varit en del av den skånska sommaren. Nu tillkom nya attraktioner. En bärande princip i sommarlivet blev skillnaden mellan vardag och fritid eller märkvärdigheter. Sommaren förknippades liksom resandet med exotiska upplevelser och annorlunda världar. En form att uppleva det främmande, vilda och annorlunda möjliggjordes i Skånes djurpark som öppnades i början av 1950-talet. Men fortfarande var det långt till vår samtids äventyrsbad och sommarland.

Somrarna kom så småningom att byta skepnad för många skånska familjer. Pensionatsliv och cykelsemester med vandrarhemsövernattningar blev ett minne blott. Istället byggdes egna små prefabricerade sommarstugor i de många »sommarbyar» som växte fram i sandskogarna runt havs- och sjökuster. På de öppna, flacka hedlandskapen planterades under 1900-talet tallskogar som erosionsskydd. Skogarna kom så småningom att rymma såväl strövområden som växande sommarbyar där stadsborna kunde rekreera sig. Många av dessa områden finns i det skånska inlandet medan andra hindrat sandflykt vid kusten som i Löddeköpinge och Höllviken.

För andra blev campinglivet sommaren vardag och på flera

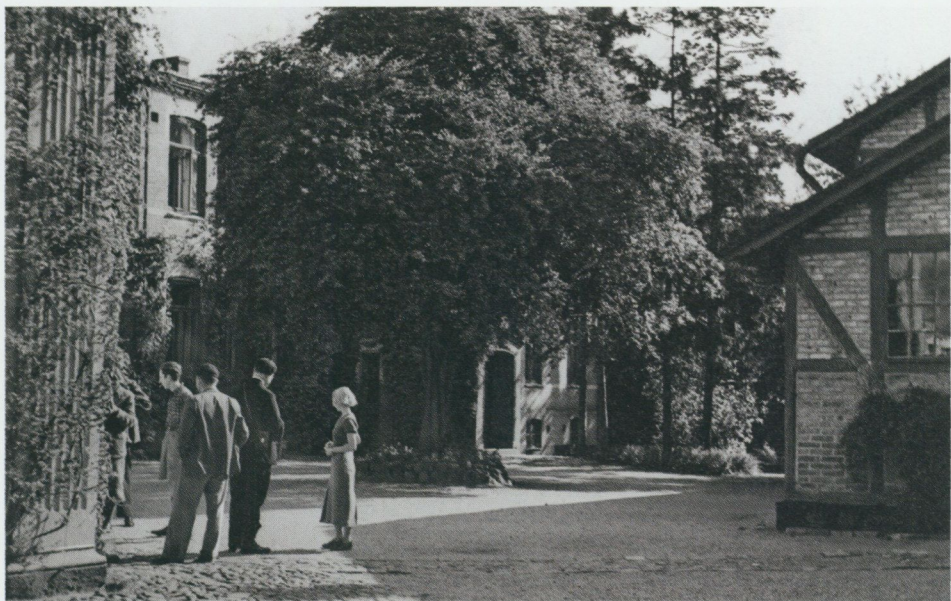
Ravinen i Päljsjö skog i utkanten av Helsingborg. Foto Jan Rietz 1962,
STF:s arkiv, Nordiska museet.

STF:s vandrarhem vid
Bosjökloster. Foto STF:s
arkiv, Nordiska museet.

ställen anlades små trädgårdar och till och med potatisland runt de sommarbofasta camparnas tält och husvagnar. Till de platser där tidigare generationer och andra samhällsklasser idkat strandbad och pensionatsliv kommer nu campare och solbadande familjer av alla slag. De campingplatser som börjat växa fram blir nu alltmer välutrustade. En del, som Habo ljunng och Sibbarp, utvecklades så småningom till moderna sommarförstäder med allt bofastare invånare.

Sommarlandskapet är i dag för många liktydigt med natur och friluftsliv. Nya sociala rörelser som »Friskis och svettis«, orienteringsklubbar och maratonlöpare har omorganiserat sommarens vardag. Andra väljer att jaga, golfa, rida, segla eller surfa. Barn och ungdomar använder sin fritid som mullebarn, strövsare, frilufsare,

tvm-are eller fältbiologer. Kulturellt specifika landskapsarter etableras med snitslade banor, omklädningshytter, grillplatser, övernattningsstugor, vindskydd, färister, vägvisare, sevärdhetsanslag, avståndstavlor, fornminnesupplysningar, dammar för sportfiskare och inte minst parkeringsplatser för det växande antalet självplockare av bär och grönsaker.

STF:s vandrarhem i Lund. Foto Ingmar Fröman 1934, STF:s arkiv, Nordiska museet.

Kultursommar

Men i naturen idkas inte bara friluftsliv, den har också kommit att bli en genväg till kulturen och historien genom de många kulturarvsplatser som ger människor möjlighet att befria sig från vinterns plikter och arbete. Renässansslott och medeltids-

Landskapet i närheten av Ålabodarna inspirerar. Foto Eric Trulson 1948, STF:s arkiv, Nordiska museet.

Golfbanan i Båstad. Foto C.G. Rosenberg 1946, STF:s arkiv, Nordiska museet.

borgar har blivit arenor för sommarens vilda lekar och festivaler med riddarturning och bågskytte. I det historiska äventyrets drömland iscensätts rituella spel och lekar som både skapar nya gemenskaper och nya sommarlandskap.

Mest påtagliga är kanske de vikingamarknader som vuxit fram i form av exempelvis Fotevikens vikingareservat på Falsterbonäset, där man kan uppleva vikingens vardag, präglad av hårt arbete och förnämt hantverk i tätt samspel med naturen. En av sommarens höjdpunkter i Trelleborg är bärsärkagången i den vikingatida fornborgen Trelleborgen, som man rekonstruerat mitt i staden för att skapa en plats för både ortsbor och tillresande att leka forntidsliv.

Sensommar

Augustimånen ger oss en vackert brandgulfärgad mångata att promenera i längs med någon av de rogivande sandstränder som kringgärdar de skånska somrarna. Lyfter vi blicken ser vi en överväldigande natthimmel, fylld med tusentals stjärnor som för tankarna långt bortom vardagen. Vid Haväng är den som vackrast. Här samsas alla de skånska sommarlandskapen med varandra: betande kor, får och hästar, äppelodlingar, vidsträckta sädesfält med vitkalkad medeltidskyrka i bakgrunden, dösen som blickar ut över havet och inte minst de örtrika hedmarkerna som övergår i vit sandstrand, prydd med övergivna fiskenät och ålabodar.

I skogen börjar nu sommarens nöjen på allvar att ta fart, härligt doftande kantareller trängs med karljohan, riskor, soppar och skivlingar, blåbär, lingon och på sina håll till och med hjortron

och björnbär. Luften känns friskare och promenaderna blir raskare.

När sommaren lider mot sitt slut stundar nu som förr skördefest. Förr var det efter välförrättat värv på gårdarna som gillen ordnades för att avsluta arbetssäsongen. Nu är det turistindustrin som lockar oss till fester där jordbrukets produkter säljs för vår konsumtion. Såväl i staden som på landet präglas de skånska septemberhelgerna nu av dylika evenemang. För att sluta där denna rundmålning tog sin början – i Kivik – kan man konstatera att äpplet där kommit att ersätta badet som den stora attraktionen. Förvisso är fruktträdens vackra blomning på försommaren lockande, men den doft av äpplen som genomsyrar Kivik en ljummen höstkväll, har tillsammans med äppelmarknaden som kulminerar fruktindustrins framgångsrika satsningar på att göra Kivik till ett äppelrike, kommit att överträffa det mesta vad gäller skånska sensommarupplevelser.

Foto Gunnar Lundh,
Nordiska museet.